

ICKE-PRODUKTIVITET OCH SVAGA TANKAR

En feministisk genealogi från 1970-talets Sverige

Föreställningen om kvinnans frigörelse som sammankopplad med hennes inträde på arbetsmarknaden och hennes produktivitet har varit etablerad inom feministiska debatter i det globala nord sedan 1960-talet. I Sverige, liksom i stora delar av de övriga nordiska länderna, har feministiska ideal med lönearbete och arbetsmoral som norm tagit sig särskilda uttryck som en konsekvens av statens och välfärdsideologiernas starka förankring i de svenska kvinnorörelserna (Adolfsson; de los Reyes; Hernes; Y. Hirdman; Naumann).¹ Den starka uppvärderingen av produktivitet, och föraktet mot icke-produktivitet som följt i dess spår, har varit tongivande både inom den organiserade feminismen och inom feministiska debatter i media (de los Reyes; Weeks). Samtidigt går det att urskilja undantag. Den här artikeln riktar ett särskilt fokus på tre exempel som publicerats i svenska kultur-

1 Efter andra världskriget växte det fram en stark skepsis och misstro mot ideologier och tankesystem, det talades om en slags "ideologiernas död" (Lennerhed 120). Jag använder begreppet "välfärdsideologi" för att poängtera hur både välfärdssamhället och folkhemsidealerna var starkt knutna till de modernistiska diskurser om subjektivitet och arbete som kan kopplas till exempelvis Alva Myrdal och Gunnar Myrdals publikationer.

tidskrifter – Marie-Louise Ekmans (f. 1944) konstprojekt "Utvikningsflicka: Marie-Louise De Geer, fotograferad av Carl Johan De Geer" (1969) samt konsthistorikern och kritikern Ingamaj Becks (1943–2001) essäer "Hör ni inte detta fruktansvärda skrik som brukar kallas Tystnaden?," (1978) och "Den svaga tanken" (1985). Den första är ett kanoniserat feministiskt verk och de senare två essäer som inte uppmärksammats i särskilt hög grad i den feministiska historieskrivningen. Gemensamt för dem alla är, menar jag, hur de antar icke-produktivitet som en position utifrån vilken alternativa sätt att strukturera samhället utforskas. Jag argumenterar för att Ekmans och Becks respektive projekt öppnar upp för angelägna perspektiv från marginalerna av de normativa produktivitetsideal som präglat berättelsen om den feministiska organiseringen i en svensk kontext.²

Argumenten i artikeln bygger vidare på ett antal vetenskapliga arbeten som spårar den historiska utvecklingen av feministisk och queer politisk organisering och vetenskapsproduktion (Dahl et al.; Hemmings; Liinasson; Ryberg; Sjöholm Skrubbe). Särskilt intresse har tillskrivits hur de politiska och sociala sammanhangen mellan 1960–1990 blev formerande för de framväxande kvinnorörelserna och den feministiska mobiliseringen. Närstudierna av de kontexter som varit med format feministiska praktiker och logiker syftar till att tydligare urskilja de förgivettaganden som fortfarande utgör grundpelare i feministiskt tänkande. Samtidigt är ytterligare en angelägen aspekt i studiet av feminismens närhistoria, vilket sociologerna Paulina de los Reyes och Diana Mulinari understrukt, ifrågasättandet av förenklade feministiska berättelser om ett enhetligt och gemensamt förflutet. I en svensk kontext, menar de los Reyes och Mulinari, har upprepadet av etablerade feministiska positioner som identifierar sig med nationella diskurser gjort andra former av feministiska interventioner – exempelvis anti-rasistiska, queera, eller dekoloniala – marginella, osynliggjorda eller omöjliga (82).

2 Vid sidan om det intresse för icke-produktivitet som syns i deras respektive verk finns mer uttalade kopplingar mellan Ekman och Beck. Beck var konsthistoriker och konstkritiker och skriver i ett kapitel i sin bok *Vingspeglar* från 1993 om Ekmans konstnärskap.

Som de los Reyes och Mulinari påpekar skildrar berättelsen om den svenska feminismens närhistoria ofta kvinnorörelsens nära kopplingar till nationella diskurser. Det är därför angeläget att studera hur den modernistiska välfärdsideologins definition av det "fria subjektet" utgör ett arv som fortfarande präglar dominerande feministiska positioner i en svensk kontext. Under perioden 1960–1990 både stöttade och influerade en stor del av den feministiska organiseringen i Sverige modellen för välfärdsstaten och dess reformer som syftade till ekonomisk och social jämlikhet. Omvänt så formulerades även många av målsättningarna för kvinnorörelserna utifrån en nationell agenda i nära dialog med den svenska staten (Eduards 243; Keskinen et al. 10; Liinason 76). Välfärdsstatens insatser för jämställdhet och kvinnors tillgång till lönearbete har utan tvekan varit väsentliga feministiska projekt. Men den definition av frigörelse som är bunden till föreställningen om staten som en ansvarstagande omsorgsgivare som möter alla sina medborgares behov av självständighet, har också innefattat fostrande och formande "skyldigheter" (Y. Hirdman 17).

I sociologen och politikern Alva Myrdals och ekonomen och sociologen Gunnar Myrdals inflytelserika bok *Kris i befolkningsfrågan* från 1933 var ett centralt argument som fördes fram för samhällseliga reformer där staten skulle tillgodose medborgarnas utbildning, sjukvård, och barnomsorg, att detta skulle generera *produktivitet*. Här definierades produktivitet i termer av medborgare som både lönearbetade och reproducerade den moraliska ordningen i samhället. I dessa tidiga skisser till välfärdsstaten beskrevs personer som inte arbetade eller bidrog till vad som definierades som den större samhällsnyttan med termer som "klen, imbecill, indolent och ambitionslös" (Myrdal och Myrdal 249) eller som ett "socialt problem" (Myrdal, *Folk och familj* 472). En liknande logik förs fram, vilket jag utvecklar längre fram i artikeln, i de svenska feministiska debatterna under 1960 och 1970-talen. Här presenteras *den produktiva kvinnan* – associerad med frigörelse, hög moral och oberoende som den binära motsatsen till *den icke-produktiva kvinnan* – definierad utifrån hennes passivitet, lathet och beroende.

Den feministiska anti-arbete teoretikern Kathi Weeks diskuterar hur feminismens starka fokus på produktivitet; rätten till lönearbete, löne- och arbetsvillkor och uppvärderandet av reproduktivt arbete, har motverkat en

mer grundläggande utmaning av det kapitalistiska systemet.³ Feminismen har, menar Weeks, "avpolitiserat" arbete och accepterat det, och den arbetsmoral som stödjer dess sociala och politiska position, som grundläggande positiva definitioner av subjektivitet. Men Weeks betonar också att berättelsen om införandet av lönearbete, dess dominerande moral kring produktivitet, och hur dessa präglade feminismen på 1970-talet (inklusive de feminister som kämpade för uppvärderandet av det reproduktiva arbetet) är ofullständig utan en parallell historia av uppror och vägran. Narrativen om feminismens kamp för uppvärderandet av kvinnors arbete och produktivitet bör också, menar Weeks, diskutera de feminister som insisterade på att integrerandet i lönearbetets struktur inte var något kvinnor borde sträva efter, utan snarare försöka tänka bortom. I stället för att läsa denna parallella historia av "uppror och vägran" som en slags färdig ritning över en alternativ organisering av samhället finns det fördelar, understryker Weeks, med att förstå dem som "partiella visioner av alternativ, fragment eller glimtar av något annorlunda" (30).

Den här artikeln argumenterar för att Ekmans (vid tidpunkten Marie-Louise De Geer) och Becks respektive projekt utgör just den typ av parallell historia som Weeks efterlyser. Genom att läsa de positioneringar som tar form i deras verk utifrån feministiska anti-arbete teorier, tydliggörs, menar jag, hur dessa kan förstås som en kritik mot politiska ställningstaganden som underordnar sig kapitalistiska marknadslogiker. När dessa positioner placeras i dialog med liknande konstnärliga interventioner i en svensk kontext under samma period, går det att urskilja alternativa berättelser om feminismen i 1970-talets Sverige där normer kring lönearbete och produktivitet inte har samma utpräglade inflytande.

EKMAN OCH PASSIVITETEN

Marie-Louise Ekman räknas till en av Sveriges mest inflytelserika konstnärer. Sedan slutet på 1960-talet har hon, med media som målning, silkscreen, skulptur, teater och film, porträtterat personer i situationer som bland

3 Tack till Audun Mortensen som pekade mig i riktning mot Weeks' anti-arbete teorier.

annat förknippas med passivitet, gränsöverskridande sexuella begär, eller konsumerandet av mass- eller populärkultur. Många konsthistoriker har uppmärksammat att det under tidigt 1970-tal riktades en skarp kritik mot de av Ekmans representationer som utifrån visuella och kulturella koder (hudfärg, kläder, kroppsspråk och kontext) indikerade vita heterosexuella kvinnokroppar. Ett huvudargument i de negativa omdömena, som bland annat fördes fram av den feministiska organisationen Grupp 8, den socialistiska bokhandeln *Oktober* och SKP (Sveriges Kommunistiska Parti), var att Ekmans verk "skildrade kvinnan som en fullständigt passiviserad och omedveten varelse" (Bergdahl; se också Tollin och Ekman).⁴

Ett flertal samtida feministiska konst- och performancehistoriker har problematiserat 1970-talets kritiska respons på Ekmans verk och fört fram viktiga argument för varför verken i stället kan förstås som feministiskt banbrytande (se exempelvis Eiblmayr; Minioudaki; Rosenberg; Wadstein MacLeod *Bakom gardinerna*). Utifrån läsningar av Ekmans verk i relation till den feministiska kritik mot objektifieringen av kvinnokroppen som fördes fram under tidigt 1970-tal har Ekmans projekt här analyserats som ett radikalt ifrågasättande av passiviteten som historiskt sett tillskrivits den kvinnliga kroppen inom visuell representation (Minioudaki; se även Eiblmayr; Rosenberg). Kritiken mot Ekman under tidigt 1970-tal utgjorde, menar konsthistorikern Kalliopi Minioudaki, en oförtjänt anklagelse där Ekmans verk beskylldes reproducera de patriarkala skildringar av kvinnan som passiv som Ekmans representationer av kvinnor egentligen "radikalt kämpade emot" (90).

Min egen analys av Ekmans verk är influerad av tidigare forskning som undersökt hur konstprojektet "Utvikningsflicka: Marie-Louise De Geer, fotograferad av Carl Johan De Geer" problematiserar det kapitalistiska arbetssamhällets organisering och begränsning av mänskligt liv (Minioudaki; Widegren). Men till skillnad från dessa läser jag inte Ekmans projekt i termer av ett radikalt motstånd mot kulturella representationer av kvin-

4 Ekman var själv med i Grupp 8 men skriver i en debattartikel i *Expressen* den 4 aug 1973 att hon tycker att uttalandet representerar den konstsyn som fanns i organisationen.

nan som passiv.⁵ Jag är i stället intresserad av de implikationer projektet genererar om vi, i dialog med Becks begrepp "den onödiga konsten" och "den svaga tanken," kontemplerar dess representation av passivitet som en vägran att svara på ett tilltal som yrkar på arbete och produktivitet.

Begreppet "feminism" börjar användas mer frekvent först i slutet av 1970-talet, under det tidiga 1970-talet anses det alltför nära associerat till den amerikanska radikalfeminismen (Manns 285). Varken Ekmans konstprojekt eller Becks essä artikulerades i relation till en uttalad feministisk agenda. Trots detta väljer jag, i likhet med många tidigare forskare, att använda begreppet när jag diskuterar deras arbeten därför att jag menar att de, oavsett intentionen bakom dem, har implikationer för förståelsen för den feministiska närhistorien (Meskimmon 90; Sjöholm Skrubbe 55).

I sina respektive projekt problematiserar Ekman och Beck produktivistiska värderingar kopplade till konstens roll i samhället. Deras verk belyser, menar jag, likheter mellan 1970-talets kulturkritik som syftade till att uppvärdera konstens status och de samtida feministiska debatter som avsåg höja kvinnans position.⁶ Såväl i kulturkritiken som i de feministiska debat-

5 Konsthistorikern Kalliopi Minioudaki för en, för analysen i den här artikeln, angelägen diskussion om hur Ekmans konstprojekt i *Paletten* motsätter sig konstens kommersialisering genom att positionera begär och lekfullhet som ett motgift mot det kapitalistiska systemets orientering mot arbete och repressiva begränsningar av njutning (82–3). Samtidigt utgår Minioudaki från ett feministiskt ramverk där kvinnans association till passivitet bör motarbetas. Bland annat hävdar Minioudaki att Ekman i senare konstprojekt tydligare positionerar sig som både modell (objekt) och konstnär (subjekt), och därmed på ett mer fruktsamt sätt (än i *Paletten*) förnekar passiviteten som associeras med den kvinnliga kroppen i visuella representationer (85). I avhandlingen *The Girl Figure in the Works of Marie-Louise Ekman* diskuterar Kajsa Widegren hur Ekmans "utvik" i *Paletten* kan läsas som en kommentar på både idéer om konstens och den kvinnliga kroppens roll i samhället. Widegren gör en intressant analys av verket i relation till 1960-talets pornografi- och sexualdebatter. Men i likhet med Minioudaki fokuserar Widegren på hur Ekmans projekt belyser likheterna i kommersialiseringen av konstobjektet och kvinnokroppen samt hur verket kan förstås som en "ironisk kommentar om konstnärens situation som ett gåtfullt objekt på konstmarknaden, utbytbar med konstobjektet självt" (131).

6 En liknande iakttagelse har gjorts av konsthistorikern Katarina Wadstein MacLeod som diskuterat hur Ekmans självporträtt kan förstås både som kritiska kommenta-

terna användes diskurser lånade från modernismens produktivitetsideal för att underbygga argument om konstens respektive kvinnans värde. Genom att studera kritik av sociala och politiska nyttokrav på konsten som en del av feminismens närhistoria kan vi urskilja ett flertal angelägna undersökningar av icke-produktivitet. De pekar mot en alternativ feministisk genealogi, besläktad med dåtidens internationella anti-arbete-strömningar, men ofta marginaliserad i skildringarna av 1970-talets feminism i en svensk kontext.

DEN ONÖDIGA KONSTEN

Ekmans konstprojekt "Utvikningsflicka: Marie-Louise De Geer, fotograferad av *Carl Johan De Geer*" publicerades som ett bidrag till temanumret "priviligierad [sic] parasit eller kursmässig småföretagare": ett nummer om konstnärens villkor i den svenska konsttidskriften *Paletten* 1969. I sin inledande text till numret uttrycker redaktören Leif Nylén en kritik mot den rådande kulturpolitiken och "det byråkratiska välfärdssverige" och artikulerar en önskan om att konstnärer ska börja ifrågasätta det system som innebär att de är med och tjänar ett i grunden kapitalistiskt ekonomiskt system. Samtidigt menar Nylén att om konstnärerna ska ställa ekonomiska krav på samhället bör de också formulera vad som utgör deras motprestation och hur denna "ska komma samhället till del". Helst ska konsten, tycker Nylén, kunna möta allmänhetens behov av kulturella uttryck som analyserar och formulerar publikens specifika sociala situation – på fängelser, i skolor, på ålderdomshem, och på arbetsplatser.

I Nyléns inledande text blir två definitioner av produktivitet synliga, och delvis placerade som varandras motsatser. Den första, som han kritiserar, handlar om krav på att konsten ska ingå som del i det kapitalistiska ekonomiska systemet. Den andra, som utgör grunden i den konstsyn som Nylén förespråkar, argumenterar för att god konst bör ha ett "bruksvärde" och understödja till den större samhällsnyttan.

rer på "vad som kan uppfattas som en politisk korrekt feminism" och på "det allvar med vilket konstnärer och kritiker debatterar vad som är konst under samma tid" (*Bakom gardinerna* 188).

Begreppet "produktivitet" har en direkt koppling till det praktiska utförandet av arbete i termer av hur effektivt något utförs, eller vilken ekonomisk profit det genererar. Men det kan också – som reflekteras i Nyléns konstideal – referera till "produktivistiska värderingar" (Weeks). Här indikerar produktivitet den moraliska hållning och ordning som anses upprätthålla ett gott och civiliserat samhälle. Dessa värderingar – som delvis går att förstå i termer av arbetsmoral – är kopplade till specifika modeller för "det goda," "nyttiga" och "frigjorda" subjektet som blir bärande under modernismen (Baudrillard; Weber).

Palettens temanummer "priviligierad [sic] parasit" eller konkursmässig småföretagare" domineras av en enkät om konstnärens villkor som Nylén samlat in från 23 konstnärer rörande deras socioekonomiska bakgrund, nuvarande ekonomiska och sociala situation, syn på konstnärens roll i samhället, och förslag på reformer för att ändra konstens och konstnärens samhälleliga och ekonomiska situation. I stället för att svara på enkätfrågorna väljer Ekman att medverka till tidskriftsnumret som "utvikningsflicka" (Bild 1, 2 och 3). I tidskriftens innehållsförteckning presenteras Ekmans dåvarande man, konstnären Carl-Johan De Geer, som fotograf och upphovsperson till konstprojektet och Ekman själv som modell. I Ekmans bidrag ingår ett uppslag tryckt över tre sidor som genom en utfällbar sektion kan vecklas ut till en plansch. Planschen består av ett svartvit fotografi som, ur lågvinkelperspektiv, avbildar Ekman bakifrån medan hon lutar överkroppen mot en vägg och tittar ner mot betraktaren över sin egen axel. Ekman är naken bortsett från ett par mörka skor med kilklack, strumpeband på låren, och en ljus underklänning som är uppdragen så att rumpan blottas. Det hänger konstverk på väggarna bakom henne som, ihop med färgfläckar på golvet, indikerar att hon befinner sig i en konstnärsateljé. Längst ner i planschens högra hörn står "Marie-Louise De Geer är en gråögd, rödhårig flicka vars största hobby är att måla och göra konst".

Fig. 1. Marie-Louise Ekman, "Utvikningsflicka: Marie-Louise De Geer, fotograferad av Carl Johan De Geer," konstprojekt för tidskriften *Paletten*, 1969 (1). © Carl Johan De Geer.

MARIE-LOUISE DEJAGER
är en gräsig, rödhårig flicka
vars största hobby är att måla
och göra konst.

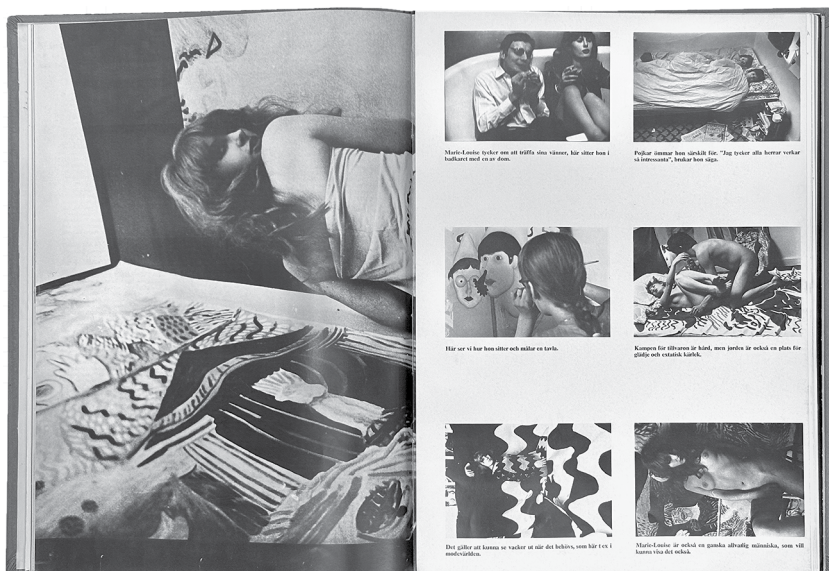

Fig. 2. Marie-Louise Ekman, "Utvikningsflicka: Marie-Louise De Geer, foto-graferad av Carl Johan De Geer," konstprojekt för tidskriften Paletten, 1969 (1). © Carl Johan De Geer.

Ekman's uppslag utgör, som kritikern och curatören Maria Lind påpekat, ett smått ironiskt inslag "i den förmodligen motiverade men i övrigt ganska förnumstiga diskussionen" om konstnärens levnads- och arbetsförhållanden (16). På baksidan av planschen finns ett bildreportage där Ekman, med fotografi och korta texter, presenteras för läsaren som en person som är intresserad av att måla, vänner, kultur, barn, sex, män och att ha roligt (Bild 2 och 3). Formatet anspelar, som konsthistorikern Kajsa Widergren poängterat, tydligt på "Aktuelltflickan" i den svenska herrtidningen *FIB aktuellt* (84). Aktuelltflickan var under 1960-talet ett stående inslag i herrtidningen där en avklädd vit ung kvinnlig modell i varje nummer presenterades på omslaget, på mellan två och sex sidor inne i tidningen, samt genom en utfällbar plansch. Med hjälp av text och bild presenterades modellerna som både sexobjekt och som vardagliga, relaterbara kvinnor för läsaren (A. Hirdman 88).

Fig. 3. Marie-Louise Ekman, "Utvikningsflicka: Marie-Louise De Geer, fotograferad av Carl Johan De Geer," konstprojekt för tidskriften Paletten, 1969 (1). © Carl Johan De Geer.

Ett flertal feministiska konsthistoriker har visat hur Ekman självrepresentation som en "Aktuellflicka" kan kopplas till samtidiga debatter om pornografi och sexualitet (Wadstein MacLeod, *Bakom gardinerna*; Widegren). Många konstnärer och författare verksamma i Sverige under 1960-talet förespråkade och experimenterade med explicit sexuell innehåll i sina verk. Representationer av sex och intimitet, både inom konst och inom populärkulturell pornografi, ansågs göra upp med föräldrade konventioner inom både kultur och sexualmoral (Lennerhed). Ekman och många av de konstnärer hon arbetade nära under slutet av 1960-talet utforskade kopplingarna mellan sexualliberalism och kulturradikalism (Wadstein MacLeod, *Bakom gardinerna* 188). Mot bakgrund av dessa debatter kan Ekman appropriering av pornografi associeras till de produktiva värden och den samhällsnytta som tillskrevs fri sexualitet och explicita sexuella kulturella representationer under decenniet. Samtidigt motsägs en sådan

läsning, vilket Widegren synliggjort, av ironin som präglar Ekmans projekt. Ekman väljer att imitera ett kommersiellt pornografiskt format, där hon positionerar sin man som upphovsperson, och sig själv som ett kommersialiserat objekt (90).

Positioneringen av icke-produktivitet framträder i projektet, menar jag, i dess förhållande till de konstideal som ramar in tidskriftsnumret. I enkäten som Nylén formulerat, och som Ekmans projekt formulerar ett "svar" till, efterfrågas konst med ett tydligt bruksvärde. Två av enkätens frågor lyder: "Vad har du för uppfattning om din/konstens samhällsnytta?" och "Kan du peka på ett konkret exempel där din konst haft en bestämd, urskiljbar funktion?". I *Paletten* poserar Ekman som ett arbetande subjekt i form av en modell för en herrtidning. Samtidigt utgör hennes vägran att identifiera sig som yrkesarbetande konstnär en tydlig invändning mot tidskriftsnumrets tilltal, där hon positioneras som en del av denna yrkesgrupp. En hobby är en form av sysselsättning som görs för nöjes skull utanför strukturer av lönearbete och produktivitet. Genom att presentera sitt konstnärskap som en hobby och titulera sig själv som modell i stället för upphovsperson, tar Ekman avstånd från den slags yrkesarbetande konstnär som Nylén förespråkar i tidskriftsnumret. I likhet med mycket av den popkonst Ekman var influerad av under 1960-talet verkar hennes projekt, snarare än att gå med på premissen om konstens bruksvärde, uppvärdera det banala, passiva, "meningslösa" och "onyttiga."⁷

Den föreställning om att konsten ska ha ett tydligt budskap, förbättra samhället på ett mätbart sätt och vara politiskt eller moraliskt uppfostrande, som är tydlig i Nyléns hållning, var omdebatterad i slutet av 1960-talet. I likhet med Nylén menade många att konsten borde hållas utanför det kapitaliska systemet, samtidigt som de försvarade konstens autonomi med hjälp av produktivistiska värderingar kopplade till dess bruksvärde. Men under 1960-talet fanns även, vilket Ekmans projekt kan ses som ett exempel på, en kritik mot en alltför instrumentell och begränsande föreställning om konstens uppbyggliga uppgift i samhället (Bjurström; Edling; Sontag). Den-

7 För Ekmans förhållande till popkonsten se exempelvis Beck *Vingspeglar*, Lind, eller Wadstein MacLeod "The Domestic Paradox."

na fördjupades ytterligare under 1970-talet då alltmer högljudda protester växte fram som opponerade sig mot idén om konsten och konstnärens samhälleliga och moraliska skyldighet.

1978 publicerar kulturtidskriften *Ord och bild* ett temanummer med titeln "Den onödiga konsten," där Ingamaj Beck (som även var redaktör för tidskriftsnumret) i en essä understryker vikten av att acceptera att konsten inte bör beskrivas i termer av "bruksvärde" eller "social nödvändighet".⁸ Socialdemokratin har, menar Beck, försökt göra konsten nyttig genom att använda den som ersättare för "produktivt" arbete. Konstnärernas "produkter" ska inom denna logik, på lika villkor med andra av kapitalet producerade produkter, anses vara nyttiga, användbara, och behovsinriktade. Kravet, skriver Beck, är orimligt: "Konsten tillhör – liksom kärleken – en kategori inom vårt samhälle som är totalt onödig. Dess värde ligger i att den kräver sitt existensberättigande – kräver sitt liv, att få förbli levande – utan att först be om lov" (4). Beck anser att konstens värde ligger just i dess *icke-produktivitet*. Utifrån dess position som onödig och obrukbar kan konsten, menar hon, göra motstånd mot "den av oss alla anammade idén att våra liv endast har mening i den bemärkelsen att vi *behövs* (inom produktionen, inom den sociala strukturen)".

Genom att vägra svara på ett tilltal som ber henne rättfärdiga sin produktivitet och samhällsnytta, positionerar sig Ekman utifrån just den "onödighet" eller icke-produktivitet som Beck förespråkar. Här fungerar icke-produktiviteten som ett sätt att skifta fokus. Från Nyléns försvar av konstens autonomi undan det kapitalistiska systemet, till en problematisering av de produktivistiska värderingar med vilka han rättfärdigar konstens självständighet. Becks essä understryker också hur försvaret av konstens rätt att vara onödig är sammankopplat med ett mer utbrett motstånd mot välfärdsstatens och modernitetens normativa ideal om lönearbete och

8 Det finns tydliga kopplingar mellan Becks hållning och det franska uttrycket *l'art pour l'art* (konsten för konstens egens skull). I sammanhanget är det viktigt att understryka att Beck, tillsammans med många andra under 1960 och 1970-talet, inte argumenterade för att konsten skulle vara utan politiskt innehåll eller budskap. I stället problematiserade de mer övergripande de logiker med vilka konstens värde associerades till dess förmåga att vara politiskt eller moraliskt uppbygglig.

effektivitet. Författaren och litteraturvetaren Maggie Nelson förtydligar på ett liknande sätt hur uppvärderandet av konstens onödighet kan öppna upp för alternativa förståelser för subjektivitet:

En ironi i att mäta konsten med ett utilitaristiskt mått är att det ekar kapitalismens egen fixering vid mätbara resultat – och i så fall kan ett firande av konsten för dess icke-utilitaristiska aspekter, för det "ingenting" den får att ske, vara ett sätt att uppmärksamma närvaron av ett annat värdeschema, ett annat sätt att vara (63–4).⁹

Vikten av att erkänna konstens värde utanför dess mätbara produktivitet belyser hur även andra former för varande begränsas när det i huvudsak bedöms utifrån dess politiska, sociala eller ekonomiska duglighet. Arbets-samhället genererar, menar Weeks, "inte enbart ekonomiska varor och tjänster" men också "disciplinerade individer, styrbara subjekt, värdiga medborgare och ansvarstagande familjemedlemmar" (8).¹⁰ I lika hög grad som idealiseringen av produktivitet innefattar idén om att alla människor ska lönearbeta, bygger den också på en värdehierarki där vissa beteenden associeras till normalitet, godhet och sundhet medan andra anses avvika-nde, dåliga och moraliskt klandervärda. Att värdera subjektivitet, likväl som konst, utifrån produktivitet motverkar förmågan att föreställa sig – och lyssna till – sociala och politiska organisationsformer, bortom kapitalistiska logiker. Det handlar inte om att hävda att arbete och produktivitet inte är nödvändigt eller har värde. Tonvikten ligger i stället på att särskilja rätten till ett fullvärdigt liv från frågan om arbete och produktivitet (Boggs 47).

9 "One irony of holding art to a utilitarian standard is that it echoes capitalism's own fixation on quantifiable results – in which case, celebrating art for its nonutilitarian aspects, for the "nothing" it makes happen, can be a means of calling attention to the presence of a different schema of values, a different mode of being."

10 "Work produces not just economic goods and services but also social and political subjects. In other words, the wage relation generates not just income and capital, but disciplined individuals, governable subjects, worthy citizens, and responsible family members."

SKUGGARKIV

Under 1960 och 1970-talet fördes det, i Sverige precis som i många andra delar av globala nord, fram en angelägen feministisk kritik mot samhällets organisering av arbete; vilket arbete som räknas som produktivt eller ersätts ekonomiskt, längden på arbetsdagar, krav på stimulerande arbetsuppgifter och lika lön för lika arbete. Dock saknas det, i narrativen om svenska debatterna, ofta exempel på mer grundläggande ifrågasättanden av lönearbete och produktivitet som organiserande normativa strukturer. Det intresse för anti-arbete och de radikala protester mot idealiseringen av produktivitet eller reduktionen av mänskligt liv till mätbar nytta som artikulerades inom falanger av den autonoma marxismen, dekolonialismen och socialistiska feminismen i exempelvis USA och Italien (se t.ex. Boggs; Dalla Costa och James; Federici; Fortunati; Sandström; Weeks), är svårare att urskilja i berättelserna om den aktivistiska och intellektuella organiseringen i Sverige.

För att studera hur feministiska interventioner för icke-produktivitet tar form under 1970-talet är det angeläget att förstå det utbredda förakt mot onyttan och svaghet som definierade etablerade feministiska idéer under perioden. I likhet med det försvar av konstens autonomi från kapitalismen som artikuleras på flera håll under 1960-talet, argumenterar många svenska feminister under samma tid för kvinnans frigörelse utifrån diskurser förankrade i modernistiska ideal om arbete och produktivitet. Dramatikern och debattören Eva Mobergs essä "Kvinnans villkorliga frigörelse" publicerad 1961 initierade på många sätt debatterna om könsroller som präglade den svenska kvinnörelsen under både 1960-talet och 1970-talet. I essän tar Moberg uttryckligen avstånd från hur kvinnans frigörelse kopplas till folkhemsideal i exempelvis Myrdals och Myrdals publikationer. Hon ifrågasätter bland annat, utifrån sitt liberala perspektiv, Alva Myrdals tendens att sätta samhällsnyttan främst. Trots detta följer Moberg i övrigt ett snarligt resonemang där hon definierar människorollen både i termer av frihet och av moralisk plikt. Precis som i Myrdals argumentation är kvinnans frigörelse kopplad till hennes produktivitet och förvärvsarbete och även från Mobergs liberala perspektiv spelade välfärdsstaten en central roll för att göra kvinnan ekonomiskt och socialt oberoende (167).

Liknande beskrivningar av "den frigjorda kvinnan." syns i många programförklaringar som skrivs fram av svenska feministiska debattörer och kulturkritiker under 1970-talet. Här målas icke-produktivitet och passivitet fram som frigörelsens binära motsats. Det nya kvinnoidealet förknippades med vithet, medelklass, och vissa typer av lönearbete och mejslades fram som en motsats till "den ofria" och "beroende" kvinnan. De senare associerades, som de los Reyes påpekat, ofta av kvinnor med migrationsbakgrund och kvinnor från olika nationella minoriteter som inte ansågs vilja inordna sig folkhemmet och dess samhällsordning (39). Inaktivitet definieras som en "inre fiende," destruktiv för både kvinnan själv liksom för hela samhällskroppen. Den inflytelserika socionomen Rita Liljeström beskriver, i likhet med den franska filosofen Simone de Beauvoir, den passiva kvinnan som ett skadedjur: "Vi har redan satt ut männen genom att parasitera på dem i kraft av vår svaga roll. Vi har undvikit beslut och ansvar och låtit dem ta stötarna" (12).¹¹ I boken *Frihet, jämlikhet, systerskap* från 1971 skriver Barbro Hägg, författare och en av förgrundsgestalterna i den feministiska organisationen Grupp 8, och konsthistorikern Barbro Werkmäster att så länge det räknas med att mannen kommer vara till större nytta än kvinnan för samhället behövs kvinnosak. Hägg och Werkmäster understryker hur många kvinnor är hemma av slöhet och oföretagsamhet eller av rädsla att förlora sin "kvinnlighet":

Javisst förlorar hon sin kvinnlighet – dvs. den kvinnlighet som mannen vill ha och som består av passivitet, undergivenhet, anpassbarhet, förnöjsamhet och behaglighet. Detta är i så fall inget att sörja över – det är alla egenskaper som är en barlast för oss kvinnor" (123).

Även debattörer som, till skillnad från Liljeström, Hägg och Werkmäster, upphöjde moderskapet och det reproduktiva arbetet, argumenterade för kvinnans rättigheter baserat på hennes produktivitet. Moderskap, omvård-

11 Simone de Beauvoir riktade även, i likhet med många svenska debattörer, en stark kritik mot hur arbetare utnyttjades i den samtida organiseringen av arbetssamhället. Enbart i ett socialistiskt system, menar de Beauvoir, kan kvinnan vara säker på att hennes lönearbete genererar frihet.

nad, hushållsarbete och konsthantverk lyftes fram med argumentet att även de var viktiga för samhället. Genom att bevisa vikten av sitt arbete och sin arbetsmoral skulle kvinnan frigöras från sin underordnade och beroende position gentemot mannen och få en ny och högre status i samhället.

Representationer av icke-produktivitet, exempelvis klaustrofobiska porträtt av passiva kvinnor begränsade av det inskränkta handlingsutrymme och den könsroll samhället tvingat dem in i, var relativt vanligt inom den feministiska konsten och litteraturen under 1970-talet. Men dessa representationer tillskrevs ofta – både av konstnärerna själva och av kritiker och historiker – produktiva eller emancipatoriska egenskaper. Kulturella representationer av icke-produktivitet, passivitet eller internaliserat förtryck ansågs vara användbara, "som en modell för en arbetsprocess, ett sätt att nalkas vår inre fiende" (Modig). Genom att peka "på var hindren har funnits – och fortfarande delvis finns," ansågs konsten inneha förmågan att frigöra kvinnors kreativitet och självmedvetande (Lindberg och Werkmäster 328). I katalogen till den inflytelserika utställningen *Kvinnfolk 1975* skriver arbetsgruppen hur konst som skildrar verkligheten i relation till förtrycket av kvinnor ingår i arbetet för att "göra oss av med den passiva, beroende, förvekligande kvinnoidentitet som tvingats på oss och knyta an till vår egen starka kvinnotradition" (2).

Det förespråkande av icke-produktivitet som Ekman och Beck intresserar sig för i sina respektive projekt avviker från dessa dominerande föreställningar om inaktivitet och onyttan som frigörelsens motsats. I stället anknyter deras projekt till det arkiv av konst, performance och litteratur som queerteoretikern Jack Halberstam har beskrivit som ett "skuggarkiv" av passivitet. Detta skuggarkiv består, enligt Halberstam, av alternativa feministiska projekt, ofta baserade på dekoloniala och queera perspektiv, som utgår från ett icke-görande snarare än ett görande. De intresserar sig inte för blivandet till frigjord kvinna utan artikulerar i stället en vägran att anta positionen som frigjord kvinna så som denna blivit föreställd inom västerländsk filosofi (124). I likhet med Halberstams skuggarkiv verkar Ekmans och Becks projekt artikulera protester mot de diskurser som associerar frihet med produktivistiska värderingar.

SVAGA TANKAR

Material – som Ekmans och Becks – publicerade i kulturtidskrifter utgör ett värdefullt källmaterial från det långa 1970-talet (den period, cirka 1965 till 1985 som kännetecknas av de politiska och kulturella skeenden som räknas till decenniet). Tidskrifterna fungerade som centrala arenor för idédebatter och meningsutbyten mellan konstnärer, intellektuella, kritiker och debattörer. I arkiven med tidskrifter går det att urskilja fler representationer av icke-produktivitet som, i likhet med Ekmans och Becks, kan sägas utgöra en slags feministiskt skuggarkiv i en svensk kontext (delvis överlappande med Sápmi). Exempelvis diskuterar konstnärerna Inger Arvidsson och Channa Bankier, i ett samtal publicerat i *Ord och bild* under slutet av 1970-talet hur de arbetar med symboler kännetecknade av "icke-görande" (wu wei), brist på handling och passivitet. De problematiserar negativiteten kopplad till passivitet, bland annat baserat på dess ekologiska implikationer. "Vår kultur väljer," säger Bankier, "i förhållande till naturen, att till varje pris bearbeta den, utsätta den för handlingar. Ett annat sätt är att förstå och låta vara."¹² Liknande exempel kan också påträffas i kritiken mot homonormativitet som uttrycks i queertidskrifter under perioden. Poeten och journalisten Jon Voss argumenterar i *Kom Ut!* för att kulturella representationer som vägrar att följa modernistiska föreställningar om omoral (både i relation till sexualitet och till lönearbete) som roten till det onda i samhället, innehar potentialen att vända upp och ner på de moralbegrepp som ligger till grund för den produktionsinriktade kapitalismen. Den samiska poeten Kirsti Paltto publicerade sig återkommande i tidskriften *Sápmelaš* under 1970-talet. I Palttos texter uttrycks, som litteraturvetaren Ann-So-fie Lönngren poängterat, en längtan efter ett liv som fokuserar på natur, platser, långsamhet, och mellanmänniskliga eller människa-djur relationer som en slags motstånd mot välfärdsstatens och modernitetens normativa ideal om lönearbete och effektivitet.

Gemensamt för alla dessa projekt är att de inte närmar sig icke-görande, ineffektivitet eller passivitet som tillstånd som ska övervinnas eller

12 Tack till Ingrid Ryberg som uppmärksammade mig på diskussionerna om passivitet i det här numret av *Ord och bild*.

dekonstrueras. I stället undersöks icke-produktivitet som en utgångspunkt för att, i likhet med materialen i Halberstams skuggarkiv, vägra anta de positioner av det "goda" eller "frigjorda" subjekt som tagit form i relation till modernistiska diskurser. Men projekten närmar sig också icke-produktivitet som en möjlig utgångspunkt bortom en samhällsordning som mäter mänskligt – och konstnärligt – värde i termer av arbetsinsats eller samhällsnytta.

En annan essä författad av Beck, även den publicerad i kulturtidskriften *Ord och bild* (1985), är intressant i sammanhanget. Här introducerar Beck konceptet "det svaga tänkandet" (*il pensiero debole*), ett begrepp som (bland andra) brukar tillskrivas den italienska filosofen och politikern Gianni Vattimo. Det svaga tänkandet förespråkar konsten som en modell för ett tänkande som inte karaktäriseras av tvärsäkra uppfattningar om vad som är normalt eller onormalt, friskt eller sjukt, moralisk uppbyggligt eller förkastligt. Till skillnad från de modeller för "det goda", "friska" och "nyttiga" subjektet som präglade modernistiska ideal om produktivitet och arbete, är ett "svagt tänkande" utmärkt av sprickor, sårbarhet, invasion och veklighet. Beck beskriver det svaga tänkandet som en negation av makt och herretänkande. I stället för att, som många feministiska debattörer under 1970-talet, utgå från svaghet, onyttan och passivitet som moraliska brister, omfamnar begreppet perspektiv från positioner som avviker från normativa ideal om produktivitet och frigörelse.

I Becks applicering av begreppet "den svaga tanken" fungerar konsten och poesin som förebilder för att undersöka icke-produktivitet som ett alternativ till de ideal om frigörelse som både villkoras av, och är oförmögna att utmana, legitimerandet av kapitalistiska produktivitetsideal. Begreppet har intressanta kopplingar till det Weeks diskuterar som "postarbetsamhället." Genom det senare adresserar Weeks en samhällsordning, bortom kapitalismens arbetssamhälle, som ännu inte realiserats. Till skillnad från "anti-arbete" som refererar till en dekonstruktion av produktivitetsideal, samlar Weeks "postarbetsamhälle" upp fragment av andra möjliga förhållningssätt.

Becks "det svaga tänkandet" och Weeks "postarbetsamhälle" erbjuder ytterligare angelägna ingångar till Ekmans placering av konsten utanför den produktiva sfären i "Utvikningsflicka: Marie-Louise De Geer, fotograferad av Carl Johan De Geer." Det handlar inte om att förespråka privilegierade

former av icke-arbete eller ens om behovet av fritid inom ramarna för vår neoliberala samtid. Genom att stanna upp vid det som exkluderas från produktivistiska ideal om det "goda" och "moraliska" undersöker i stället Ekmans projekt aspekter av alternativa värdescheman. I likhet med Becks och Weeks idéer verkar Ekmans positionering varken innefatta en ambition av att lansera en ny etik och moral, eller ett försök att artikulera en färdig version av ett alternativt samhälle. I stället riktas intresset mot hur onödighet, omoral, eller icke-produktivitet kan användas som utgångspunkter för att undersöka positioner i marginalerna av normativa subjektivitetsideal.

Vikten av att vända tillbaka till tidigare interventioner som försökt tänka bortom dominerande produktivistiska värderingar är central. Vår neoliberala samtid präglas av otrygga arbetsförhållanden, diskurser där mänsklig värdighet villkoras utifrån produktivitetsideal, en klimatsituation som kräver att vi ställer om från ett kapitalistiska marknadslogiker, och av hegemoniska feministiska ideal som marginaliserar anti-rasistiska, dekoloniala, funktionsvarierade, eller socioekonomiska perspektiv. Välfärdsstatens omsorgspolitik och samhälleliga reformer, tillsammans med kvinnors tillgång till lönearbete, har utgjort och utgör viktiga feministiska projekt. Att problematisera de produktivitetsideal som dominerade den feministiska organiseringen och debatten under 1970-talet är inte detsamma som att hävda motsatsen. I stället handlar det om att urskilja antaganden som blivit centrala för feministisk teori och praktik, narrativ vars dominans hindrar andra perspektiv från att framträda. Problematiseringen av feminismens produktivistiska tendenser är en viktig utgångspunkt för att öppna möjligheten till att lyssna till andra frekvenser. Här återfinns former för feministisk kunskap och erfarenhet som marginaliserats i de dominerande berättelserna om feminismens idealisering av (vissa former för) arbete och produktivitet.

TACK

Författaren vill tacka Vetenskapsrådet under det internationella postdok stipendiet nr. 2023-00311 för finansiellt stöd till resultaten som presenteras i denna artikel.

ELLEN SUNESON, postdok i konsthistoria, Vetenskapsrådets internationella postdokstipendium, Lunds universitet/Köpenhamns universitet. Disputerade med avhandlingen *Portraying Unease: the Art and Politics of Uncomfortable Attachments* (Makadam Förlag, 2022). Hennes forskning undersöker metod och metodologi, med ett särskilt fokus på epistemologiska antaganden inom konsthistoria. Senare publikationer inkluderar "Scholarly Embarrassment: On the Problems and Limitations of Feminist Scholars' Search for Art's Political Utility." Är biträdande redaktör på den internationella fackgranskade tidskriften *Journal of Aesthetics and Culture*.

NON-PRODUCTIVITY AND WEAK THOUGHTS

A Feminist Genealogy from 1970s Sweden

In Swedish feminist debates of the 1960s and 1970s, the *productive woman* was frequently constructed as the binary opposite of the *non-productive woman*. The former was associated with liberation, moral integrity, and independence. The latter was characterized in terms of passivity, laziness, and dependence. By engaging in paid labour, or by otherwise demonstrating her contribution to the greater good of society, the productive woman was envisioned to attain the same social status as men. These feminist ideals – emphasizing liberation as contingent upon work and a strong work ethic – were shaped in close dialogue with modernist and welfare-state ideologies. This strong emphasis on productivity, and the corresponding disdain for non-productivity, in dominant narratives of postwar feminism tended to reaffirm, rather than challenge, capitalist market logics.

This article examines exceptions to the strong emphasis on productivity during the 1970s, focusing on two key examples: Marie-Louise Ekman's art project "Utvikningsflicka: Marie-Louise De Geer, photographed by Carl Johan De Geer" and Ingamaj Beck's engagement with the concepts of "unnecessary art" and "weak thought". Through the lens of feminist anti-work theory, the article suggests that Ekman's and Beck's positions articulate attempts to think beyond capitalist market rationalities. Placed in dialogue with similar artistic interventions from the 1970s these works enable, I argue, the identification of an alternative feminist genealogy in a Swedish context, in which work and productivity are no longer central normative ideals.

KEYWORDS

- sv: Icke-produktivitet, feminism, historieskrivning, Marie-Louise Ekman, Ingamaj Beck, passivitet, välfärdsideologi, 1970, anti-arbete.
en: Non-productivity, feminism, historiography, Marie-Louise Ekman, Ingamaj Beck, passivity, welfare ideology, 1970, anti-work.

LITTERATUR

- Adolfsson, Eva. "Kvinnors arbete och omåttliga önskningar." *Ord och bild* (6–7), 1978, s. 30–42.
- Adolfsson, Eva. Inger Arvidsson, Channa Bankier, Boel Hemming, Iréne Matthis. "Att måla det otänkbara: ett samtal om bilder, könslighet och identitet". *Ord och bild* (8), 1978, s. 3–11.
- Baudrillard, Jean. *Le miroir de la production ou L'illusion critique du matérialisme historique*. Casterman, 1973.
- Beauvoir, Simone de. *Det andra könet*, översatt av Åsa Moberg och Adam Incèdy-Gombos. Norstedts, 2002 [1949].
- Beck, Ingamaj. "'Hör ni inte detta fruktansvärda skrik som brukar kallas tystnaden?'" *Ord och bild* (5), 1978, s. 3–7.
- Beck, Ingamaj. "Det svaga tänkandet." *Ord och bild* (1), 1985, s. 12–17.
- Beck, Ingamaj. *Vingspeglar. Möten med samtida konstnärer*. Natur och kultur, 1993.
- Bergdahl, Ewa. "Bilderna skildrar ju inte verkligheten!" *Expressen*, 7 aug, 1973.
- Bjurström, Erling. "Det estetiska omdömet och bildningsetetikens uppgång och fall i den svenska kulturpolitiken." *Nordisk kulturpolitisk tidskrift*, vol. 24, nr. 2, 2021, s. 139–55.
- Boggs, James. *The American Revolution: Pages from a Negro Worker's Notebook*. Monthly Review Press, 1963.
- Dahl, Ulrika, Marianne Liljeström och Ulla Manns. *The Geopolitics of Nordic and Russian Gender Research 1975–2005*. Södertörn Academic Press, 2017.
- Dalla Costa, Mariarosa och Selma James. *The Power of Women and the Subversion of the Community*. 2a. uppl., The Falling Wall Press, [1972] 1973.
- de los Reyes, Paulina. "Det problematiska systerskapet. Om svenskhets och invandrarskap inom svensk genushistorisk forskning." *Maktens (o)lika förkländnader*, redigerad av Paulina de los Reyes, Irene Molina och Diana Mulinari, 2005, s. 31–48.
- de los Reyes, Paulina och Diana Mulinari. *Intersektionalitet: kritiska reflektioner över (o) jämlikhetens landskap*. 1. uppl., Liber, 2005.
- Edling, Marta. *Fri konst? Bildkonstnärlig utbildning vid Konsthögskolan Valand, Konstfackskolan och Kungl. Konsthögskolan 1960–1995*. Makadam, 2010.
- Ekman, Marie Louise. "Får en affisch se ut så här för SKP?" *Expressen*, 4 aug 1973, s. 5.
- Eiblmayr, Silvia. "A Rebellious Uprising Against the Mythologies of Everyday Life." *No Is Not an Answer: On the Work of Marie-Louise Ekman*, redigerad av Tone Hansen och Maria Lind, Sternberg Press, 2013, s. 32–55.

- Federici, Silvia. "Wages Against Housework." *The Politics of Housework*, redigerad av Ellen Malos, New Clarion, 1995 [1974], s. 187–94.
- Fortunati, Poldi. "The Housewife." *All Work and No Pay: Women, Housework, and the Wages Due*, redigerad av Wendy Edmond och Suzie Fleming, The Falling Wall Press, 1975, s. 13–19.
- Halberstam, J. *The Queer Art of Failure*, Duke University Press, 2011.
- Hemmings, Claire. *Why Stories Matter: The Political Grammar of Feminist Theory*. Duke University Press, 2011.
- Hernes, Helga Maria, *Welfare State and Woman Power: Essays in State Feminism*, Norwegian Univ. Press, Oslo, 1987.
- Hirdman, Anja. *Tilltalande bilder: genus, sexualitet och publiksyn i Veckorevyn och FIB- Aktuell*. Atlas, Avhandling vid Stockholms universitet, 2001.
- Hirdman, Yvonne. *Folkhemstanken och kvinnorna – historiens andra sida*. Samtal om rättvisa. Utbildningsförlaget Brevskolan, 1993.
- Hägg Barbro och Barbro Werkmäster. *Frihet, jämlikhet, systemskap: en handbok för kvinnor*. 2. uppl. Göteborg: Författarförlaget, 1971.
- Kvinnfolk. Utställningskatalog. Kultur Huset – Galleriet, 1975.
- Lennerhed, Lena. *Frihet att njuta. Sexualdebatten i Sverige på 1960-talet*, publicerad avhandling i idéhistoria vid Stockholms universitet, Norstedt, 1994.
- Liinason, Mia. *Feminism and the Academy: Exploring the Politics of Institutionalization in Gender Studies in Sweden*. Doktorsavhandling, Lunds universitet, Centrum för genusvetenskap, 2011.
- Liljeström, Rita. "Om kvinnors villkor – ett samtal med Rita Liljeström." *Vi människor: svenska kvinnors vänsterförbunds tidning*, 26(2), 1974, s. 10–14.
- Lind, Maria. *Svensk nutidskonst: 4: Marie-Louise Ekman*. Sören Fogtdal, 1994.
- Lindberg, Anna-Lena och Barbro Werkmäster. "Kvinnliga konstnärer i Norden". i Germaine Greer, *Hinderloppet: kvinnans väg genom konsten*, Bromberg, 1980, s. 328–344.
- Lönnngren, Ann-Sofie. "Reclaiming a Repressed World: Decolonizing the Human-Animal Relationship in Three Stories by Contemporary Sámi Author Kirsti Paltto". *Squirrel-ling: Human-Animal Studies in the Northern-European Region*. Redigerad av Amelie Björck, Claudia Lindén, Ann-Sofie Lönnngren, Södertörn University, 2022, s. 39–61.
- Minioudaki, Kalliopi. "Feminist 'Bad Girl' or Sweden's Bad Feminist?". *No is Not an Answer: On the Work of Marie-Louise Ekman*, redigerad av Tone Hansen och Maria Lind, Sternberg Press, 2013, s. 56–95.
- Moberg, Eva. "Kvinnans villkorliga frigivning". *Kvinnopolitiska nyckeltexter*, redigerad av Johanna Esseveld och Lisbeth Larsson, Studentlitteratur, 1996 [1961], s. 164–173.
- Modig, Cecilia. "Maria Marcus: 'Den frygtelige sandhed'". *Ord och bild*, 1975(4), s. 212–214.
- Myrdal, Alva. *Folk och familj*. Kooperativa förbundets bokförlag, 1944.
- Myrdal, Alva och Gunnar Myrdal. *Kris i befolkningsfrågan*, Folkuppl., Bonnier, 1935.
- Naumann, Ingela K. "Child Care and Feminism in West Germany and Sweden in the 1960s and 1970s". *Journal of European Social Policy*, 15(1), 2005, s. 47–63.
- Nelson, Maggie. *On Freedom: Four Songs of Care and Constraint*, Jonathan Cape, 2021.

- Rosenberg, Tiina. "On Feminist Activist Aesthetics." *Journal of Aesthetics & Culture*, vol. 1, 2009.
- Rovatti, Pier Aldo och Gianni Vattimo, redaktörer. *Weak Thought*, översatt av Peter Caravatta. State university of New York press, 2013 [1983].
- Ryberg, Ingrid. "Otidsenliga känslor i 1970-talets homosexuella frigörelsefilmer." *Känsornas revolution: kärlek, ilska och lycka på 1970-talet*, redigerad av Helena Bergman, Christina Florin och Jens Ljunggren. Första upplagan, Appell förlag, 2017, s. 127–156.
- Sandström, Frida Viktoria. *Dropout Subjects: Jill Johnston's and Carla Lonzi's Disintegration and Deculturalization of Art Criticism as Social Critique in 1969*. Doktorsavhandling, Köpenhamns universitet, Institut for Kunst- og Kulturvidenskab, 2025.
- Sjöholm Skrubbe, Jessica. "Feminismer och feminissanser: Britt-Ingrid Persson (BIP), Barbro Bäckström och 1970-talet i feministisk konsthistorieskrivning." *Passage*, 39(92), 2024, s. 53–72.
- Sontag, Susan. *Konst och antikonst*. PAN/Norstedt, 1969.
- Stoltz, Pauline, Diana Mulinari och Suvi Keskinen. "Contextualising Feminisms in the Nordic Region: Neoliberalism, Nationalism, and Decolonial Critique." *Feminisms in the Nordic Region*, redigerad av Suvi Keskinen, Pauline Stoltz och Diana Mulinari. Springer International Publishing, 2021, s. 1–22.
- Tollin, Claes. "De ironierna kan vi inte uppfatta..." *Expressen*, 7 aug, 1973.
- Wadstein MacLeod, Katarina. *Bakom gardinerna. Hemmet i svensk konst under nittonhundratalet*. Bokförlaget Atlas, 2018.
- Wadstein MacLeod, Katarina. "The Domestic Paradox." *Art in Transfer in the Era of Pop: Curatorial Practices and Transnational Strategies*, redigerad av Annika Öhrner, Södertörns högskola, 2017, s. 265–288.
- Weber, Max. *Den protestantiska etiken och kapitalismens anda*, översatt av Agne Lundquist, Argos, 1978 [1904].
- Weeks, Kathi. *The Problem with Work: Feminism, Marxism, Antiwork Politics, and Postwork Imaginaries*. Duke University Press, 2011.